

САБОРНИК ЕПАРХИЈЕ ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКЕ И ПРИМОРСКЕ

Излази трипут годишње: о БОЖИЋУ, ВАСКРСУ И ПРЕОБРАЖЕЊУ

Издаје ЗХиП ЕПАРХИЈА, Манастир ТВРДОШ – Требиње

БОЖИЋ, година 19 / број 55, 2012.

***

Уредник:

Ћакон Зоран Алексић

Уређивачки одбор:

јереј Дражен Тупањанин, јереј Никица Ајдер,
јереј Зоран Илић, јереј Младен Жуловић, Новак Билић,
Дејан Ристић, Раде Кисић, Никола Пејаковић,
Данијела Јелић, Андреј Јефтић

***

Адреса редакције:

Епархијски дом, Светосавска 4,
89101 Требиње, Република Српска, БиХ

Тел/факс: +387 59/261-139

e-mail: vidoslov@eparhija-zahumskohercegovaacka.com

жиро-рачун: Unicredit banka,
бр рачуна. 5517902219825186

***

ГОДИШЊА ПРЕТПЛАТА

за Републику Српску 18 КМ, за Србију и Црну Гору 9 €,
за Европу 18 €, за САД 24 €

УДК: 271.2.-1

Штампање овог броја Видослова помогло је
Министарство вера и дијаспоре Републике Србије

На корицама:

Фреска Рођења Христовој из иријаше
Благовештењској храма Манасијира Ормилија, Грчка.

⊕ ЕПИСКОП АТАНАСИЈЕ (ЈЕВТИЋ)	
Стари српски Служабник 14-15. век	5
⊕ ПРЕПОДОБНИ КАЛИСТОС КАТАФИГИОТ	
О сједињењу са Богом и о созерцатељном животу	43
⊕ ЕПИСКОП АТАНАСИЈЕ (ЈЕВТИЋ)	
Схолија на схолије Св. Максима о стању људи у будућем веку	73
⊕ ХУАН МАТЕОС	
Јектеније и молитве после Јеванђеља (други део)	110
⊕ ЕПИСКОП ГРИГОРИЈЕ (ДУРИЋ)	
Алекса Шантић – пјесник рањених и потиштених (о ранама и вјери Алексе Шантића)	121
⊕ ЕПИСКОП АТАНАСИЈЕ (ЈЕВТИЋ)	
Беседа у Недељу Свих Светих	124
⊕ РОБЕРТ ТАРНЕР	
Есхатологија и истина	134
⊕ РАСТКО ЈОВИЋ	
Недостойни хришћани	159
⊕ ЋАКОН БОРИС ФАЈФРИЋ	
Рођење Исуса Христа у време Ирода Цара Јудејског (историјске чињенице)	172
⊕ ГОРАН КОМАР	
Помени манастира Тврдош у извјештајима Миха Кувелића Дубровачкој влади (1656-1707)	190
⊕ РАДОВАН ПИЛИПОВИЋ	
Место „Мемоара“ Новака Турањанина у српској црквеној мемоаристици XX вијека	202
⊕ СРЂАН ВОЛАРЕВИЋ	
Мезимац	211
⊕ ЕПИСКОП АТАНАСИЈЕ (ЈЕВТИЋ)	
О утицајима и „утицајима“ на Светог Оца Јустина Новог	222
⊕ ИВАН ГОЛУБОВИЋ	
Приказ књиге „Божанствена Литургија“ – Епископ Атанасије (Јевтић)/Митрополит Дионисије (Псарианос) – Тумачење Божанствене Литургије	229
⊕ ЋАКОН РАДОШ МЛАДЕНОВИЋ	
Радост сусрета богочежњивих душа или Жички Симпосион о Женском монаштву	231
⊕ МАТИ ПАВЛА	
Унутрашњи живот монахиња у манастиру	246
⊕ ПРОТОЈЕРЕЈ-СТАВРОФОР РАДИВОЈЕ КРУЉ	
Обновимо Храм обновимо Мостар	255
⊕ ЛАЗАРЕЛА МИЋУНОВИЋ	
Шта би ми без Бога	256

Пресвету, Чисту, Преблагословену...

Јереј узглашава: *Милосрђејем Јединородноја*⁴⁰⁾ *Сина Твоја, са Којим си блајословен*, /лист 366/ [*са Пресветим Твојим Блајим и Живојворешим*] *Духом, и сада...*

Тада (свештеник): *Мир свима.*

Ћакон: *Љубимо друј друја да у једномишљењу исиоведамо.*

Народ:⁴¹⁾ *Оца и Сина и Светиоја Духа...*

⁴²⁾ Јереј унутра стојећи, поклања се трипут, молећи се и говорећи у себи:

Љубићу Те, Госйоде, снайо моја, Госйод (је) уйвврђење моје, и йрибежишије моје и Издавишије мој.

Целива Светиње тако како [су постављене] /лист 37а/, прво врх Светог Дискоса, тада врх Свете Чаше, и крај Свете Трпезе пред собом.

Целива такође и ѓакон Орар свој, где је на њему Крста образ.

И тако придодаје:

Двери, двери, йремудрошћу йазимо.

Народ: *Верујем у Једнога Бога Оца...* (=Символ вере)⁴³⁾

Ћакон: *Сћанимо добро, сћанимо са сћрахом, йазимо да Светио Узношење (сѓе вѓзношенје)⁴⁴⁾ (с) миром йриносим.*⁴⁵⁾

⁴⁰⁾ Хиландарски: писало „Јединочедаго /Сина/“ (што је старији словенски превод), па исправљено у Јединородноја (млађи словенски превод).

⁴¹⁾ Довде се у ркпсу Бр.130 ређе јавља израз: *лѓс=народ*, вероватно, док раније, где није писано, подразумевало се да ће појци одговарати, сада се наглашава активно *учешће народа* у Литургији, која по свом имену (*λεώς+εργον*) и јесте Народна служба Богу. *Народ* је овде, дакле, литургијско-еклисијолошки услов за сршавање *Лит-ургије* као акта=праксиста све Цркве као Тела Христовог. Зато су се и сви присутни као *учесници Свештењослужбе* – причешћивали Телом и Крвљу Христовом. Каснија је пракса да се причешћују само неки (како се види и овде даље, лист 55б: „ако имају неки који хоће да се йричешће“). У *Служабнику Ђоровић 7* и *Служеднику О. Јустина* и Св. Синода изостављена је та „рубрика“ – „ако има причасника“ (које нема ни у старијим ркписима *Служабника*), него стоји само: „и йричешћује народ“, односно: „приступају верни и йричешћују се“.

⁴²⁾ Ова и следеће 2 реченица испуштене у ркпсу Ђоровића, а у Хиландарском накнадно додате на маргини, уз још: *Свети Боже, Свети Моћни, Свети Бесмртни, йомилуј нас* (приликом целивања Дискоса и Путира); и затим: „И бива целовъ“ (=целивање=љубљење).

⁴³⁾ Заједничко исповедање *Символа* – *Праве/Православне* – *Вере* одувек је био услов учешћа у Литургији=Причешћу. Јер, само се Православни могу причешћивати у Литургији Цркве.

⁴⁴⁾ Израз *вѓзношенје=узношење* је веран превод грчког *ἀνάφορα*. У Синодском *Служеднику* је преведено: „да Свети *Принос* у миру *узнесемо*“ (ради српскијег изговора, два израза су заменила места).

⁴⁵⁾ Хиландарски има овде: „Ћакон: *Сћојмо добро*. Поп: *Свети Боже*. Ћакон: *Сћојмо са сћрахом*. Поп: *Свети Крејки*. Ћакон: *Пазимо да Светио Узношење с миром йринесемо*. Поп: *Свети Бесмртни, йомилуј нас*. Не знамо другде да је овако, али претпостављамо да је преписивач, немајући текст у предлошку, унео то по сећању из праксе: да је свештеник раздељивао Трисвето на 3 дела, према ѓаконовим речима, сходно следећој „рубрици“ (која је записала до-

[Народ:] *Милосћ мира, жртѓва хвале.*⁴⁶⁾ /лист 37б/

[Док ово ѓакон говори], јереј узима Аер [ркпс 123: *лѓрь*] са Светиња, махнувши (=лељујавиши) [Дечан.123 и Горажд.: помало узвишујући] изнад њих, говори: *Свети Боже, Свети Крејки, Свети Бесмртни, йомилуј нас.*
И њега целивавши, одлаже.

Узглашава [овако]:

*Блајодай Госйода нашеј Исуса Христја (Іѓ ѓа), и љубав Боја и Оца, и йричешћије (=заједница) Светиоја Духа, да буде са свима вама.*⁴⁷⁾

Народ: *И са духом йвојим.*

Јереј: *Горе имајмо срца.*⁴⁸⁾

Народ: *Имамо ка Госйоду.*

Јереј: *Блајодаримо Госйода.*⁴⁹⁾

Народ: *Досћојно и йраведно.*⁵⁰⁾

Ћакон /лист 38а/ [ушав у Олтар, стаје крај] јереја са стране Свете Трпезе, (и) поклањају се трипут.

Јереј се моли:

Досћојно је и йраведно Тебе йевайи, Тебе блајосиљайи, Тебе хвалийи, Теби блајодарийи, Теби се йоклањайи на свакоме месту Владицесћива Твој. Јер си Ти Бој неизрецив и нейојмљив, невидљив, нейосћижан, Свајдасушћий, йакође Сушћий (присно сћн, такође сћн=Који увек Јеси, на истий начин Јеси), Ти и Јединородни [Хиланд.: Јединочед/н/и] Твој Син, и Дух Твој Свети. /лист 38б/ Ти из недића у диће нас йриведе (=произведе=створи), и кад смо йали, йодијао си (нас) ойейи, и ниси одустјао све йворећи

тадашњу праксу): „Док ѓакон говори *Сћанимо добро*“ ... итд. „јереј са Аером/Воздухом лељуја изнад Светиња и говори *Свети Боже*... итд.

⁴⁶⁾ Хиландарски: „Милост мира, жртва и пјеније“ (!); Дечански 123, јеромонах Макарије и Божидар Вуковић: *жртѓва йесме*; Гораждевачки: *цнѓтъ цнрѓ жртѓва пѓнѓа*.

⁴⁷⁾ Овај најстарији, из Апостолског доба (2Кор.13,13) Светотројични литургијски возглас, стоји у целини, као данас, и у најстаријем Барберинском ркпсу (из 790.г.).

⁴⁸⁾ Хиландарски додаје: „умна /срца/“, што је, колико знамо, јединствен случај таквог додавања.

⁴⁹⁾ У најстаријем Барберинском ркпсу (790.г.) и Синајском *Евхолоиону* (10. век – *Дмитријевски, Евхолоја* 2,19) овде стоји напомена: „И свешћеник зайочиње [Божанску и] *Свету Анафору*“ (=Канон Евхаристије). Од овог израза: *Блајодаримо* – *Εὐχαριστήσωμεν*, Литургија је и добила назив *Евхаристија*.

⁵⁰⁾ Овај кратак одговор народа: „Достојно и праведно“ (без касније унетог непотребног додатка: „поклањати се Оцу и Сину и Св. Духу, Тројици Једносущној и Нераздељној“, јер је Света Тројица споменута претходно, после: „Љубимо друг друга – да једномислено исповедамо Оца и Сина и Светог Духа, Тројицу Једносущну и Нераздељиву“), засведочен је у најстаријем рукопису Литургије – *Барберинском* (из 790.г.). Тако кратко стоји у свим нашим рукописним и првим штампаним *Служабницима*.

(=чинећи) докле нас на Небеса узведе, и Царство дарова будуће. За све ово ми благодаримо Тебе, и Јединородној [Хиланд.: Јединочед/н/аго] Сина Твоја, и Духа Твоја Свећоја: за сва која знамо и која не знамо, јављена и нејављена, благодјејанија (=добročинства), која су нам учињена. Благодаримо Ти и за Службу ову /лист 39а/ коју си из руку наших, Владико, примио удостојио (=изволео). Јер Теби предстоје Исусуће Арханђела, и мноштва (тъдн/тъдн) Анђела, Херувими и Серафими, шестокрылати, мнооочии (многочѣтн), узлетајући (=лебећи), ѡернати.

Јереј рекавши (ово), узглашава:

Победничку њесму њевајући, кличући, узвикујући и њоворећи.

Узме ђакон Звездицу и обрисавши је о Антиминс, и целивавши је полаже с Аером. Тада предстаје (=прелази) /лист 396/ на десну страну, и ако има Рипида, узевши је у руке, стоји и маше (=леуја) над Светињама, са сваком побожношћу, да не седне муха или нешто друго такво од животних малих. Ако ли нема Рипиде, чини то с Покровцем.⁵¹⁾

Јереј моли се:

Са овим блаженим Силама, и ми, Владико Човекољубче, кличемо и ѿговоримо: Свети јеси и Пресвети, Ти и Јединородни Твој Син и Дух /лист 40а/ Твој Свети; Свети јеси и Пресвети, и великолејна је слава Твоја. Који си свети Твој ѿако заволео, да си и Сина Своја Јединороднога дао, да свако верујући у Њега не ѿѿине, но има животи вечни. Који дошавши и сав о нама Промисао (смыслотреніе=Домострој) исиунивши, у ноћи у којој ѿредан биваше, већма још Сам Себе ѿредаваше за животи светиа, узевши хлеб светим Својим и /лист 40б/ ѿречистим и нейорочним рукама, заблагодарив и блаґословив, осветив, ѿреломив, даде светим Својим Ученицима и Ајосіолима, рекавши:

Узглашава [jerej]:

Примијте, једијте, ово је Тело Моје, које се за вас ломи за остављење
(=отпуштење) њехова.

Дотиче се [ђакон] Орара свога, (и) показује⁵²⁾ њиме јереју и сам Свети Дискос. Такође и Чашу, када показује [јереј], говори кад он тако каже:

⁵¹⁾ Ово је древна литургијска пракса: знамење *долазеће благодати* Светога Духа (а не само због њуџа).

52) Овог **показивања**, тј. указивања руком, на Дискос и затим Путир нема у *Хиландраском* и *Ђоровићевом* рукопису. Јер га раније није ни било (јавља се, како видимо у Дечанским ркспсима, тек крајем 14. века), зато што и не треба указивати руком (ни ђакон ни јереј), јер то и није древна пракса на Истоку, а и Св. Дарови још никусу освешћени, него ће тек *Призивом*=*Ейиклезом* Светога Духа постати Христово **Тело** и **Крв**.

Тако и Чашу њо Вечери јоворећи,

Узглашава: /лист 41а/ **Пијте од ње сви, ово је Крв Моја Новога Заве-**
та, за вас изливана и за многе, на остављење (=отпуштење) грехова.

Показује и ђакон с њим такође Свету Чашу.

Јереј поклонив (=йриклонив) се, **моли се:**

Помињући, дакле, сјас/онос/ну ову Твоју зайовестй, и све шйио се за нас збило (=догодило): крсйй, гроб, тридневно васкрсење, на небеса усхођење, с десне сйране (Бога) седање, и Друи и славни /лист 416/ [ојейй] Долазак.

[И када] јереј узглашава:

Твоје од Твојих, Теби приносећи (приносеће)⁵³ **збој свеіа и за све.**⁵⁴

Такође показују Светиње оба, и јереј и ђакон.⁵⁵⁾

Јереј преклонив се, моли се:

Још Ти приносимо ову словесну и бескрвну Службу, и молимо Ти се и
 љреклињемо (и љнање дѣљь)⁵⁶ [и љрийадамо] и љросимо: нисљошљи Дух
 Твој Свѣтји на нас и на љредлежеће Дарове ове.

⁵⁷⁾Када хоће јереј творити (=вршићи) призивање Светог Духа и свршавати /лист 42а/ Свете Дарове, одлаже ђакон што у руци држи Рипиду или Покровац, и прилази ближе јереју, и поклањају се оба пред Светом Трапезом, молећи се у себи.

⁵³⁾ Веран превод грчког *προσφέροντες* (=приносећи); у новије време Грци имају: *προσφέρμεν* (=приносимо).

⁵⁴⁾ Ркпс 130: ω κ̑х и за вѣхъ, Хиландарски и Дечански 123: ω κ̑хъ/в̑хъ/ и на ве̑, јером. Макарије: ω κ̑х̑ и за в̑а̑, Б. Вуковић и Горажданин: ω к̑х̑ и за в̑е̑. Грчки текст: κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα – буквално: „по свему и за све“ (или: „због свега и ради свих“). У првој синтагми „ката панта“ вероватније је јединина: κατὰ πάντα /τρόπον/= (с благодарношћу) приносимо „на сваки начин“, а може бити и множина: „κατὰ τὰ πάντα“=приносимо „по свима стварима/добрима Божијим“ (=за сва учињена /нам/ Богја добротворства). Друга синтаagma: „ке дия панта“ свакако је множина: „за сва бића/створења“ (или: „ради свих бића/створења“) – „διὰ πάντα /τά ὄντα/τά κτίσματα“. Ркпс 130 очигледно понавља исто оба пута, док је Макаријев текст онај бољи (такав је и касније устаљени црквенословенски текст).

⁵⁵⁾ Ниједан од ова 4 ркписа не помиње да јереј, на „*Твоје од Твојих*“, са укрштеним рукама, уздиже Дјаскос и Путри са Светим Даровима. Очигледно зато што су у старој пракси литургијског живота Цркве свештенослужитељи из живог предања знали како се служи Св. Литургија, па стога и „рубрике“ (=напомене) једва да су биле потребне.

⁵⁶⁾ Ове 2 речи рхпса 130 у заградама [и чинице дѣла], превод су грчког израза *ικετεύομεν*=*успрд-сћујемо*/успрдно молимо/*ипреклињемо*, и преписивач их је био прескочио па накнадно до-
дао на десној marginи, али је већ био написао речи: *и ђиријадом* (које има и рхпс 123, и Мака-
рије, и Вуковић), па је онда обоје оставио, иако је то сувишно удвостручавање (тј. умести само
3 глагола, има их 4).

⁵⁷⁾ Нема Тропара 3. Часа ни у једном од овде навођених 4 рукописа Литургије, нити га има у било ком старом српском рукопису, ни у Србуљама – штампаним Служабницима. Патмоски Илиџириј (13-16. век) додао је Тропар 3. Часа као „молитву за себе“, пред Причешће свештеника (в. најомену 78), одакле ће је неки касније неумесно преместити у Еџиклезу (види

31